

**RECENSĂMÂNTUL FISCAL DIN 1835 – SURSĂ IMPORTANTĂ ÎN STUDIAREA
STĂRILOR SOCIALE PRIVILEGIATE DIN BASARABIA
(Exemplul boiernașilor)***

**FISCAL CENSUS FROM 1835 - IMPORTANT SOURCE IN THE STUDY OF PRIVILEGED
SOCIAL STATUS IN BESSARABIA
(The example of the boyars) ***

Valentin TOMULEȚ

Departamentul Istoria Românilor,
Universală și Arheologie, Facultatea de Istorie și Filosofie, USM
E-mail: tomulețvalentin@yahoo.ro
ORCID: 0000-0003-4696-2064

Rezumat: *În studiul de față, bazat pe un bogat material de fapt, autorul analizează două tipuri de surse istorice în studierea problemelor demografice și socio-economice ale Basarabiei în epoca modernă - recensămintele (în special recensămintele fiscale) și statisticile oficiale ruse de către instituțiile guvernamentale locale / județene sau centrale / regionale). Autorul constată că cercetarea istorică a istoricului / cercetătorului se bazează pe diverse surse istorice, pe baza cărora analizează întrebarea, recensămintele și statisticile sunt surse importante în studiul istoriei Basarabiei.*

Cuvinte cheie: *recensământ, recensământ fiscal, statistici, Basarabia, Imperiul Rus, boyarnashs, mazil, privilegiat.*

Abstract: *In the present study, based on a rich factual material, the author analyzes two types of historical sources in studying of demographic and socio-economic problems of Bessarabia in the modern era – censuses (especially tax censuses) and official Russian statistics (perfected by local district / county or central / regional government institutions). The author ascertains that the historical research of the historian / researcher is based on various historical sources, on the basis of which he analyzes the question, censuses and statistics are important sources in the study of the history of Bessarabia.*

Keywords: *census, fiscal census, statistics, Bessarabia, Russian Empire, boyarnashs, mazil, privileged.*

Formularea problemei

În studierea istoriei Basarabiei, după anexarea ei în 1812 la Imperiul Rus, un interes deosebit prezintă schimbările care s-au produs în cadrul categoriilor sociale privilegiate ale societății. Dacă despre situația stărilor de jos ale populației, în special a țărănimii, s-a scris în repetate rânduri, cu precădere, în istoriografia sovietică, în afara cercetării au rămas stările sociale intermediare, privilegiate ale societății – boiernașii, mazilii, ruțașii, clerul etc. Necesitatea studierii unei asemenea tematici este dictată de faptul că numai o cunoaștere profundă a tuturor categoriilor sociale ale populației și poziția pe care au avut-o autoritățile imperiale centrale și locale față de aceste stări, permite cercetătorului să pătrundă în logica internă a acestora și în sistemul ierarhizat al instituțiilor. Totodată, o cunoaștere detaliată a istoriei categoriilor sociale din Basarabia, în special a celor „privilegiate”, în primele decenii de după anexare, când în Basarabia au fost păstrate unele particularități locale în sistemul administrativ, permite să subliniem convingător unitatea de structură și de dezvoltare istorică moștenită din Principatul Moldova și să evidențiem acele schimbări care au parvenit pe parcurs, în cadrul acestor categorii sociale, sub regim de dominație țaristă.

În plus, prin abordarea acestei teme ne-am străduit să trezim interesul cititorului pentru destinul satului basarabean și oamenii lui, pentru istoria moșilor și strămoșilor lor, care cândva au fost «talpa» țării, clasa de mijloc a țărănimii – boiernașii, mazilii și razeșii, pentru ca să nu se piardă identitatea lor socială și etnică.

Din istoria recensămintelor fiscale

Pentru a pătrunde mai ușor în esența problemei, să facem la început o caracteristică succintă a modalităților de adunare și selectare a informațiilor statistice privind numărul populației pe care

administrația imperială le-a utilizat în Basarabia pe parcursul primelor decenii ale secolului al XIX-lea.

Documentele de epocă demonstrează că până la mijlocul anilor '30 ai secolului al XIX-lea, evidența populației din Basarabia se efectua în baza câtorva forme principale de selectare a materialului factologic.

I. Recensămintele locale unice/simultane: *recensământul populației din 1816-1817 (1817)*¹, *recensământul din 1820 (trei ținuturi din Bugeac)*², *Recensământul (fiscal) din 1824*³ etc.

După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, în provincie a fost menținută practica fiscală existentă în Principatul Moldovei din secolul al XVIII-lea, când evidența contribuabililor era efectuată pornind de la numărul de familii existente în fiecare așezare rurală sau urbană⁴. Această modalitate de evidență a numărului de contribuabili s-a păstrat și în Basarabia până la mijlocul anilor '30 ai secolului al XIX-lea. Despre acest sistem de perfectare a datelor statistice cu privire la selectarea materialului factologic demografic aflăm din raportul administrației regionale adresat în 1833 Ministerului de Finanțe al Rusiei, în care se informa că ea nu dispune la moment de date privind numărul populației pe sexe, solicitat de această instituție, deoarece „în Basarabia recensămintele locuitorilor se efectuează nu după numărul de persoane (*suflete*), ci după cel al familiilor, separând din acest număr doar burlacii”⁵.

II. Statistica anuală a populației efectuată de către autoritățile locale din Basarabia, care presupunea întocmirea unor liste ale populației târgurilor și satelor din fiecare ținut. Exemplu ne pot servi: *listele privind împărțirea ținuturilor în ocoale și numărul de familii în fiecare ocol, prezentate de ispravnici guvernatorului civil al Basarabiei, C.A. Catacazi (1820)*⁶, *descrierea statistică a ținutului Orhei (1820)*⁷, *descrierea statistică a ținutului Hotin (1820)*⁸, *descrierea statistică a ținutului Orhei (1825)*⁹, *descrierea statistică a ținutului Hotin (1827)*¹⁰, *lista târgurilor și satelor (deseori cu indicarea numărului de familii, inclusiv a membrilor de sex masculin și sex feminin) întocmită de administrația ținutală/județeană (1814, 1822, 1832, 1836, 1837 etc.)*¹¹, *lista localităților moșierești și de stat și numărul de gospodării aflate în ele, prezentată de ispravnici la cererea guvernatorului civil al Basarabiei. A.I. Sorokunski (august 1830)*¹² etc.

Conform *Regulamentului organizării administrative a Basarabiei din 29 aprilie 1818*, Expediția a II-a (economico-financiară) a Guvernului Regional al Basarabiei primea anual, la 1 ianuarie, din fiecare sat, târg și oraș informații despre numărul de familii și apartenența lor socială. Ulterior, în legătură cu pregătirea unei noi reforme fiscale, administrația regională hotărăște efectuarea unui nou recensământ

* **Articol realizat în baza Proiectului de cercetare:** Evoluția istorică a Moldovei din antichitate până în epoca modernă în contextul civilizației europene. Basarabia în cadrul Imperiului Rus. Sinteză academică, studii, documente și materiale. Partea I **cu cifrul 20.80009.0807.36**.

¹ AIMS, F. AMȘ, d. 18582, f. 37-219; ANRM, F. 5, inv. 2, d. 495, f. 1-405; И. Халиппа, *Роспись землевладения и сословного строя населения Бессарабии по данным переписи 1817 года*. În: ТБГУАК, Кишинев, 1907, том III, с. 8-229; Т. Porucic, *Regiunile naturale dintre Prut și Nistru*. În: *Viața Basarabiei*. Revistă lunară editată de Asociația culturală „Cuvânt Moldovenesc”, An. II, Chișinău, 1933, nr. 3, p. 28-39; C.N. Tomescu, *Catagrafia Basarabiei la 1820. 127 de sate din ținutul Orheiului*, Chișinău, 1931; Л. Реулец, Г. Кышлалы, *Первая перепись задунайских переселенцев в Бессарабии как исторический источник*. În: *България: метрополия и диаспора. Сборник по случай 65-годишнината на д.и.н. Николай Червенков*, Кишинев, 2013, с. 92-106.

² AIMS, F. AȘM, d. 18589, p. I; *Descrierea militaro-statistică a Basarabiei*, f. 95-106.

³ ANRM, F. 134, inv. 2, d. 780, p. IV, f. 348-349 verso.

⁴ Despre modalitatea efectuării în Basarabia a recensământului din 1816-1817, *a se vedea* mai detaliat: И. Халиппа, *Роспись землевладения и сословного строя населения Бессарабии по данным переписи 1817 года*. În: ТБГУК, Кишинев, 1907, том. 3, p. 7.

⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1895, f. 47.

⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 716, p. II, f. 266-277 verso; p. III, f. 317-333 verso.

⁷ C.N. Tomescu, *99 de sate din ținutul Orheiului la 1820*. În: *Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău*. Vol. XIX, Chișinău, 1929, p. 316-368; Idem, *Catagrafia Basarabiei la 1820. 132 sate din ținutul Orheiului*, Chișinău, 1930, p. 1-56.

⁸ ANRM, F. 5, inv. 2, d. 398, p. I-III, f. 1 verso-522.

⁹ AIMS, F. AMȘ, 1825, d. 18593, p. II; *Descrierea statistică a ținutului Orhei*, f. 1-24.

¹⁰ AIMS, F. AMȘ, 1827, d. 18593, p. III; *Descrierea statistică a ținutului Hotin*, f. 1-25.

¹¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2326, d. 2591, p. I, f. 42-45 verso; F. 5, inv. 2, d. 3, f. 43-45 verso; inv. 3, d. 747, f. 180-258; F. 6, inv. 2, d. 555, f. 5-52 verso; F. 153, inv. 2, d. 2588, f. 150-154.

¹² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1485, f. 1-43.

fiscal al populației, după un program mult mai larg. În acest scop au fost create comisii ținutale¹. Însă recensământul fiscal a putut fi efectuat în Basarabia doar în anul 1824². Cu regret, materialele acestui recensământ fiscal nu au inclus întreaga populație a regiunii, ele nu s-au păstrat integral și conțin doar date generale despre locuitori³.

Statistica populației Basarabiei se completa și prin diferite investigații făcute de administrația ținutală, la cererea instituțiilor regionale sau imperiale.

De la mijlocul anilor '30 ai secolului al XIX-lea, evidența populației din Basarabia se efectua în baza unor principii noi, aplicate în Imperiu⁴ – recensămintele fiscale, numite *revizii*. În Basarabia țarismul a efectuat doar trei recensăminte fiscale ale populației.

III. Recensămintele fiscale: din 1835, 1850 și 1858⁵.

Începând cu anul 1835, când în tot Imperiul a fost efectuat un nou recensământ fiscal al populației, întocmit deja după principii noi, sursele statistice basarabene, ce includ listele contribuabililor din localitățile rurale și urbane, conțin informații și despre numărul locuitorilor după sexe. Recensământul fiscal din 1835 calcula numărul populației nu după numărul de familii (*gospodării*), ci după numărul de membri de sex masculin și feminin (*suflete*) la data efectuării lui. Registrele erau alcătuite din două părți: *fila întâi verso (din stânga)* fixa persoanele de sex masculin începând cu capul familiei, după care urmau feciorii în ordine descrescândă, părinții sau alte rude, în cazul în care aceștia locuiau împreună cu această familie, vârsta fiecărui membru al familiei, anul de deces al persoanelor de sex masculin, anul și locul de mutare cu traiul în altă localitate. *Fila a doua (din dreapta)* avea aceeași structură, dar fixa persoanele de sex feminin după aceleași principii ca fila întâi, fără a indica anul de deces al persoanelor de sex feminin. Recensământul indică și legăturile de rudenie din cadrul familiei: soț-soție, fiu-fiică, tată-mamă, bunel-bunică, cumnat-cumnată etc. Recensămintele care au urmat (1850 și 1858) indică și vârsta membrilor de sex masculin ai familiei, comparativ cu recensămintele fiscale precedente, din 1835 sau din 1850.

Astfel, începând cu anul 1835, populația din Basarabia, ca și cea din guberniile ruse interne, era numărată nu ținând cont de numărul de familii, ca anterior, dar în funcție de comunitatea din care ea făcea parte – obștea sătească sau comunitatea orașenească, fără a se ține cont de locul real de trai al locuitorilor. Din acest considerent, în timpul reviziilor nu erau incluse în numărul populației rurale sau urbane acele persoane care, din anumite motive personale, de ocupație sau de serviciu, se aflau în altă localitate la data efectuării recensământului. Respectiv, ele erau trecute pe listele contribuabililor în satele sau orașele unde erau domiciliat. O asemenea modalitate de alcătuire a reviziilor a influențat negativ determinarea numărului exact al populației rurale și urbane, constatare pe care au făcut-o majoritatea cercetătorilor care s-au preocupat de această problemă⁶.

De menționat și faptul că recensămintele se efectuau în scopuri fiscale. Din acest considerent, unele persoane impozabile reușeau să se eschiveze de la înscrierea în listele contribuabililor. În plus, din listele contribuabililor erau omise persoanele scutite de impozite și cele care, la momentul recensământului, beneficiau de anumite înlesniri și privilegii. Listele conțineau și date incomplete privind numărul persoanelor de sex feminin, din considerentul că nu conțineau date referitor la persoanele decedate de sex feminin. Prin urmare, recensămintele fiscale indicau pentru unele localități un număr al populației mai mic decât cel înregistrat în mediul rural sau urban la data efectuării recensământului⁷.

Listele contribuabililor din satele, târgurile și orașele Basarabiei întocmite în anii 1824, 1835, 1850

¹ А. Зашук, *Материалы для военной географии и военной статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Военное обозрение Бессарабской области*, СПб., 1863, с. 147-150.

² ANRM, F. 134, inv. 2, d. 780, p. I-IV. Despre activitatea Comisiei Regionale de pe lângă Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia pentru întocmirea acestui recensământ fiscal și a numărului populației la momentul perfectării recensământului *a se vedea*: Valentin Tomuleț, *Instituirea și activitatea Comisiei Regionale de pe lângă Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia pentru întocmirea recensământului fiscal al populației din 1824*. În: *Studia Universitatis Moldaviae. Seria Științe Umanistice*. Anul IX, Chișinău, 2015, nr. 4. p. 85-101.

³ *Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии (1812-1861 годы). Сборник документов*. Составители: И.А. Анцупов, К.П. Крыжановская. Ч. I, Кишинев, 1969, с. 304-307.

⁴ În anii 1719-1858, în Rusia au fost efectuate 10 recensăminte fiscale ale populației.

⁵ ANRM, F. 134, inv. 2 (*a se vedea* dosarele pentru fiecare localitate).

⁶ В.С. Зеленчук, *Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в. (Этнические и социально-демографические процессы)*, Кишинев, 1979, с. 9, etc.

⁷ В.К. Яцунский, *Изменения в размещении населения Европейской России в 1724-1916 гг.* În: *История СССР*, Москва, 1957, №. 1, с. 201-202.

și 1858 sunt depozitate în fondul Administrația Financiară a Basarabiei (fondul 134), iar dosarele ce conțin date generale ale recensămintelor din 1850 și 1858 – în fondul Administrația Specială de Prestații Rurale a Basarabiei (fondul 24) al Arhivei Naționale a Republicii Moldova. Rezultatele recensământului din 1858 au fost publicate de Comitetul Central de Statistică al Imperiului Rus¹, de Comitetul de Statistică al Basarabiei² și de cercetătorul A. Zașciuk³.

Statutul de „privilegiat”

O altă problemă pe care ar urma s-o clarificăm este cea legată de statutul populației ce beneficia de privilegii, sau cine erau *privilegiații*? În actele vechi moldovenești, sau mai noi, din secolul al XIX-lea din Principatul Moldova (catagrafiile anilor 1831, 1838 sau 1845), în categoria privilegiaților îi întâlnim pe cei încadrați în categoria neamuri, vel căpitani, căpitani, vornici de poartă, porușnici (ofițeri), postelniceii, polcovniceii, ispravnicii de aprozi sau de copii de casă, vătavii moșiilor boierești și cei apărați de cărțile Ocârmuirii. În plus, în această categorie îi întâlnim pe mazili, ruptași și ruptele vistieriei, pe negustori și tagma bisericească. Apartenența la starea „privilegiaților” era de natură ereditară. Prin însăși numele lor, boiernașii ca și mazilii, păstrau „amintirea boieriei” care au optat mereu pentru menținerea privilegiilor strămoșești, precum au procedat și ceilalți privilegiați; plăteau *birul* în dajde (dajdia mazilească), individual precum boierii, nu în cislă precum țaranii, *deseatina* (dijma) la stupi, mascuri sau sfini (porci), apoi și la vin, o plăteau redus, adică „boierește” (redușă), nu „țărănește” (în întregime), erau scutiți de *beilicuri*⁴; erau judecați de divanul domnesc etc.⁵

În Basarabia, ca și în Moldova de peste Prut, sub noțiunea generică de „privilegiați” îi regăsim, în secolul al XIX-lea, pe toți acei ce se aflau pe diferite „trepte privilegiate”, care includea categoria micilor boieri de țară sau boiernașilor, mazililor și ruptașilor, ruptele de vistieria și de cămara scutiți, în diferite perioade de timp, de anumite obligații fiscale, fixate în diferite acte de danie emise de domnii Moldovei pe parcursul secolelor/anilor.

În satele vechi răzășești moldovenești, cum constată cercetătorul Lucian-Valeriu Lefter, în care locuia descendența mai mult sau mai puțin pauperizată a vechii boierimi, răzeșimea din care făceau parte mazilii sau treptele „privilegiate”, idealul fiecărui tânăr căsătorit era urmărirea unui *cursus honorum*, prin urcarea treptelor spre vârful piramidei sociale, sau păstrarea acelor privilegii și scutiri fiscale moștenite de la părinți. Toate năzuințele și eforturile erau menite să slujească acestui scop⁶. Din această cauză, constată autorul, mulți din aceste categorii ar fi vrut să beneficieze de privilegii, motiv pentru care Alexandru vodă Ipsilanti (1786-1788) a stipulat „să rămâie mazili și neamuri numai cei ce să trag din mazili și neamuri”, condiție menținută și de Regulamentele Organice, mazili fiind numai „cei care vor fi cu adevărat drepti feciori de mazili și de ruptași”⁷.

Pentru a intra în prima treaptă a ierarhiei „privilegiaților”, categorie socială rezervată doar pentru „ficioarii de privilegiați, mazilo-ruptași, rupte a vistieriei, preoți și diaconi căsătoriți și neîntrați la nici o rânduială”, nu numai proprietatea funciară și dovada descendenței boierești era valabilă, ci și faptul deținerii „costumului” aferent acestei stări sociale: *anteriul de cutnie* – haină boierească lungă până la glezne, confecționată dintr-o țesătură de mătase cu urzeală de bumbac; *contășul* – haină luxoasă de iarnă, lungă, îmblănită cu piei scumpe, purtată de boieri; *tacâmul* sau *harnașamentul* calului cu cele necesare, și, desigur, *calul*⁸. În Basarabia, această trăsătură specifică vestimentației privilegiaților s-a pierdut, luând alte forme și alt colorit, rămânând mai mult în amintirea boiernașilor și mazililor, fapt ce denotă

¹ Список населенных мест по сведениям 1859 года, ч. III. Бессарабская область, СПб., 1861, с. 1-75.

² Записки Бессарабского областного статистического комитета. Том I, Кишинев, 1864, с. 14-18.

³ А. Защук, Материалы для военной географии и военной статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Военное обозрение Бессарабской области, СПб., 1863, с. 224-267.

⁴ *Beilic* – termen de oricine turcă, cu mai multe înțelesuri: domnie, stăpânire, ceea ce aparține fiscoi (statului); casă în care erau găzduiți trimișii oficiali sosiți de la Poartă în Țările Române; oficialii otomani în Țările Române; în cazul nostru: muncă gratuită în folosul statului (*Documente turcești privind istoria României. Vol. III. 1791-1812. Întocmite de Mustafa A. Mehmet, București, 1996, p. 373*).

⁵ *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, Coordonatori Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, București, 1988, p. 304; Lucian-Valeriu Lefter, *Cum deveneai „privilegiat”*. Despre statutul social în secolul al XIX-lea. În: Prutul. Revistă de cultură, Huși, 2013, Serie nouă, Anul III (XII), nr.1-2 (51-52), p. 43.

⁶ Lucian-Valeriu Lefter, *Cum deveneai „privilegiat”*. Despre statutul social în secolul al XIX-lea, p. 43.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, p. 44.

schimbarea statutului, limitarea privilegiilor, sărăcirea și decăderea acestor stări sociale.

Timpul a intervenit în statutul social-economic și politic al privilegiaților. Și mai mult, acest proces a fost observat în Basarabia, după 1812, când regiunea a nimerit sub dominație imperială rusă. Această constatare o putem depista și din listele recensământelor fiscale efectuate în Basarabia în anii '30-'50 ai secolului al XIX-lea, în care boiernașii, mazilii și ruptașii, ca și categoria ruptelor, erau incluși, de multe ori, într-un compartiment unic, cel de „clasă privilegiată / привилегированного класса”, iar stările neprivilegiate ale țăranilor, în cel al „stărilor de rând / простого состояния”¹.

Exemplu elocvent, în acest sens, ne servesc listele generale ale recensământului fiscal din 1835, prezentate de administrația județeană Orhei Administrației Regionale în care stările sociale/fiscale privilegiate – boiernașii, mazilii, ruptașii și altele nu sunt indicați separat, ca în celelalte județe ale Basarabiei, dar sunt incluși într-o singură listă, într-un compartiment unic/comun, cel al **privilegiaților**².

Și autorul studiului *Despre drepturile diferitor clase ale populației din Basarabia*, dat cu anul 1843, îi include pe boiernași, mazili și ruptași în categoria stărilor sociale privilegiate³.

Statul boiernașilor din Basarabia sub dominație țaristă

După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, autoritățile imperiale i-au egalat pe boiernași în drepturi cu nobilii personali ruși, acordându-le diferite înlesniri și privilegii. Majoritatea izvoarelor constată că boiernașii prezentau o categorie socială din Moldova medievală, cu o situație inferioară marilor boieri. În *Regulamentul organizării administrative a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818* se menționa că „sub denumirea de boiernași se subînțelege nu clasa de proveniență nobiliară și care nu a ajuns la cele mai de sus ranguri boierești, dar cei care au dobândit funcții mai mici până la vel-șătrar. Ei vor beneficia de drepturi de noblețe personale, iar urmașii lor vor intra în categoria mazililor”⁴, „[...] care nu mai beneficiau de aceste privilegii”⁵. În cazul în care văduvii boiernași sau copiii de boiernași se vor căsători cu reprezentanți ai altor categorii sociale, comisiile urmează să-i înscrie în categoria mazililor. În felul acesta se va proceda și cu copiii protoiereilor, care urmau să fie incluși în categoria ruptașilor⁶.

Această constatare generală o face și I.C. Filitti, care scria în 1923: „Când Rusia anexează Basarabia, aplică aici principiile dvoreanstvo-ului rusesc. În Rusia, anumite cinuri inferioare conferă numai noblețe personală; în Basarabia, boiernașii (de la vel șătrar în jos) dobândesc evghenie personală, iar urmașii lor sânt puși în clasa mazililor”⁷.

Boiernașilor li se acorda dreptul de a se angaja la serviciu în instituțiile de stat; erau scutiți de pedeapsa corporală și eliberați de plata impozitelor și îndeplinirea prestațiilor (în baza cărților de danie emise de domni, sau obiceiului pământului, erau scutiți de o parte din goștină și deseatină de pe oi, albine și porcine; în egală măsură de vădrărit asupra unui număr stabilit de vedre de vin, iar pentru un număr mai mare de oi, albine și porcine erau obligați să plătească în baza legilor stabilite de guvernul moldovenesc)⁸; aveau dreptul să dispună de proprietăți funciare și chiar de țigani șerbi.

În plus, Regulamentul din 29 aprilie 1818, permitea boiernașilor care „locuiau pe pământurile proprii, pământurile statului sau cele moșierești, de ași păstra dreptul de altă dată de a obține proprietăți imobiliare, cum ar fi: moșii populate și nepopulate și alte acareturi”⁹. Boiernașii, care nu dețineau un lot până la 300 de desetine de pământ nu aveau dreptul de a participa la alegerile în Adunarea Deputaților nobilimii din Basarabia, dar puteau fi aleși în diferite funcții în instituțiile ținutale¹⁰ (cum indica izvorul: „puteau fi aleși în *dregătorii* la locurile de pe la ținuturi”)¹¹. Istoricul Alexandru Boldur numește acest

¹ A se vedea, spre exemplu, listele populației, conform recensământului fiscal din 1835, pentru ținutul Orhei (ANRM, F. 134, inv. 2, d. 834, f. 23-57).

² A se vedea mai detaliat: ANRM, F. 134, inv. 2, d. 834, f. 23, 24-57.

³ *Права состояния разных классов народонаселения Бессарабской области*. În: Журнал Министерства внутренних дел, ч. III, СПб., 1843, с. 62.

⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1199, f. 14; *Устав образования Бессарабской области 1818 г.*, с. 17.

⁵ ANRM, F. 5, inv. 3, d. 747, f. 22 verso-23.

⁶ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 429, f. 109 verso-111; F. 88, inv. 1, d. 95, f. 35-40

⁷ I.C. Filitti, *Originile democrației române*. În: *Viața Românească*, 1 ianuarie 1923, anul XV, nr. 1, p. 19.

⁸ *Устав образования Бессарабской области 1818 г.*, p. 17-18.

⁹ *Ibidem*, p. 18.

¹⁰ *Устав образования Бессарабской области 1818 г.*, Кишинев, 1818, с. 24-25.

¹¹ Paul Mihail, Zamfira Mihail, *Acte în limba română tipărite în Basarabia. I. 1812-1830*, p. 40.

drept – drept *pasiv*, prin care „[...] nobilii, boiernașii și mazilii pot fi numiți, numai în posturile ținutale”¹.

Deși, boiernașii nu aveau dreptul de a participa la alegerile în Adunarea Deputaților nobilimii din Basarabia, respectiv și la alte alegeri, aceștia, prin dispoziția din 29 februarie 1820 dată Cărmuirii Regionale a Basarabiei de rezidentul plenipotențiar al Basarabiei A.N. Bahmetev, în legătură cu intenția nobilimii de a trimite deputați la Sankt Petersburg, au primit dreptul, alături de alte categorii sociale și fiscale – mazili, ruptași și negustori, de a participa la alegeri, alegând din rândurile lor deputați pentru a fi reprezentați în capitală, sau cum se menționa în dispoziție „[...] de a alege și din treptele lor deputație”². Acest drept cerut de A.N. Bahmetev a fost negociat de contele Capo d’Istria cu împăratul Alexandru I și prezentat rezidentului plenipotențiar al Basarabiei în dispoziția din 17 martie 1820. Prin această decizie boiernașii, ruptașii și negustorii primeau dreptul, în baza privilegiilor de care beneficiau, de a participa la alegeri și ași înainta reprezentanții săi. Prin dispoziția din 2 aprilie 1820, emisă de același A.N. Bahmetev Cărmuirii Regionale a Basarabiei, boiernașii și ruptașii urmau să se unească cu mazilii pentru a avea dreptul de a alege, mai întâi a candidaților din sate, iar ulterior, împreună cu țărani, a candidaților în cadrul orașului ținutal. Negustorii urmau să se unească cu târgoveții pentru ași alege doi deputați de la întreaga regiune³.

Boiernașii figurează și în raportul prezentat la 3 mai 1822 de administrația Financiară a Basarabiei privind perfectarea statisticii militare a regiunii, în care se menționa că: „Populația Basarabiei este alcătuită din diferite categorii, cum ar fi: nobili (dvoreni), boiernași, mazili, ruptași și oameni simpli, atât autohtoni basarabeni, cât și veniți de peste hotare, în timpul războiului cu turcii (1806-1812 – V.T.), cât și după și din persoane venite pe acest teritoriu de mai mult timp din guberniile interne ruse și ucrainene, care s-au așezat pe pământurile statului și cele moșierești; negustori ruși și mic-burghezi (*мещане*)”, ce locuiesc în baza pașapoartelor și în număr mare de persoane din diferite țări și de diferite etnii, unii ce locuiesc aici de mai mult timp, iar alții temporar; evrei și țigani de stat și moșierești”⁴. Autoritățile regionale defineau categoriile boiernașilor în felul următor: „cu numele de boiernași se subînțelege nu clasa de proveniență nobiliară și care a ajuns la cele mai înalte ranguri boierești, dar cei care au primit funcții mai mici, până la vel-șătrar. Ei beneficiază de dreptul nobililor personali, dar urmașii lor intră deja în categoria mazililor”⁵. Prin urmare, schimbări cardinale în statul boiernașilor din Basarabia în legislația rusă din primele decenii de după anexare nu a avut loc, la bază stând Regulamentul din 29 aprilie 1818. Legislația rusă doar a confirmat statul boiernașilor deținut în principatul Moldova până la anexare, deși nu i-a agreat și a întreprins toate măsurile, ca și în cazul mazililor, de ai lichida ca stare socială.

Și *Regulamentul privind administrarea Basarabiei din 29 februarie 1828* stipula că locuitorii Basarabiei de toate stările sociale, cum ar fi: clerul, nobilimea, boiernașii, mazilii, ruptașii, negustorii și mica burghezie, țărani, sau locuitorii agricoli, țiganii, care aparțin Coroanei și moșierilor și evreii își păstrează toate drepturile și privilegiile, de care au beneficiat până acum⁶.

Majoritatea izvoarelor de arhivă atestă că boiernașii constituiau categoria cea mai de jos a boierimii. Ei s-au format, în fond, din boierii mai săraci sau decăzuți, fie prin ascensiunea unor mici stăpâni de pământ care ajungeau să capete o slujbă sau o dregătorie inferioară – de la polcovnici, postelnici, vel-căpitani și până la vel-șătrari⁷.

În descrierea prezentată de viceguvernatorul Golubițki și funcționarul de clasa a VII-a Climșa organelor imperiale privind administrarea financiară în Basarabia, datată cu anul 1829, boiernașii (în izvor *боярынашей*) nu figurează în compartiment aparte, ca celelalte sări sociale, dar sunt incluși în compartimentul categoriilor sociale privilegiate, alături de mazili și ruptași, figurând după mazili. Autorii, scriu că boiernașii și-au obținut anumite slujbe/ranguri din partea domnilor Moldovei, până la vel-șătrar. Ei și neamul lor nu puteau fi pedepsiți fără sentința judecătorească⁸.

Într-un document cu privire la starea diferitor clase a populației din Basarabia datat cu 1843 se

¹ Alexandru Boldur, *Autonomia Basarabiei sub stăpânirea rusească*, Chișinău, 1929, p. 51.

² Paul Mihail, Zamfira Mihail, *Acte în limba română tipărite în Basarabia. I. 1812-1830*, București, 1993, p. 170.

³ *Ibidem*, p. 171. Condițiile de alegere a deputaților, a se vedea detaliat: *Ibidem*, p. 171-172.

⁴ ANRM, F. 5, inv. 1, d. 7497, f. 21, 22-22 verso.

⁵ *Ibidem*, f. 22 verso-23.

⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1197, f. 5; d. 1852, f. 13 verso-14; Paul Mihail, Zamfira Mihail, *Acte în limba română tipărite în Basarabia. I. 1812-1830*, p. 121.

⁷ ANRM, F. 2, inv.1, d. 1199, f. 14; *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, p. 54.

⁸ AISR, F. 560, inv. 6, d. 575, f. 3.

stipula: „După boieri urmează clasa așa numiților *boiernași*. Această clasă era alcătuită în Principate din funcționari de rang inferior: în Moldova, spre exemplu, din așa numiții polcovniciei, postelniciei, vel-căpitani și vel-șătrari. Guvernul rus, i-a inclus în categoria nobililor personali, atât pe acei care i-a primit în supușenia sa, cât și pe urmașii lor, în baza documentelor autentice care demonstau proveniența lor socială, scutindu-i de pedeapsa corporală, de impozitele personale și de celelalte dări de stat, obștești, în bani și în natură”¹.

Boiernași în statistica recensământului fiscal din 1835

A stabili numărul boiernașilor din Basarabia este dificil. Fiind o stare socială privilegiată, de cele mai multe ori, boiernașii nu erau incluși în statisticile demografice. Izvorul cel mai sigur și veridic în soluționarea acestei probleme sunt recensămintele fiscale din anii '30-'50 ai secolului al XIX-lea. Izvoarele de arhivă păstrează informații detaliate despre categoriile sociale privilegiate din Basarabia pentru mijlocul anilor '30, când s-a petrecut în Basarabia, în mod oficial, primul recensământ fiscal al populației, deși izvorul nu totdeauna indică separat numărul boiernașilor față de alte categorii sociale. Datele cu referință la numărul boiernașilor în județele Hotin, Leova și Iași, unde instituțiile județene i-au indicat separat, sunt sistematizate în Tabelul 1.

Tabelul 1

Numărul boiernașilor (familii și persoane) din județele Hotin, Leova și Iași, înscrși în listele recensământului fiscal din 1 septembrie 1835*

Numărul c/o	Denumirea județului	Numărul de localități	Raportul, în %	Numărul de gospodării	Raportul, în %	Numărul de persoane					
						Sex masculin	Raportul, în %	Sex feminin	Raportul, în %	Numărul total	Raportul, în %
1.	Hotin**	12	30,8	26	33,8	62	30,1	64	38,1	126	33,7
2.	Leova***	6	15,4	7	9,1	17	8,3	7	4,2	24	6,4
3.	Iași****	21	53,8	44	57,1	127	61,7	97	57,7	224	59,9
Numărul total		39	100,0	77	100,0	206	100,0	168	100,0	374	100,0

* ANRM, F. 134, inv. 2, d. 834, f., 78, 81-81 verso, 82, 87, 89 verso, 92, 129, 131 verso-133, 137 verso, 138 verso-139, 142, 144 verso, 148 verso-150 verso, 151 verso, 154, 158, 161-161 verso.

** **Localitățile:** Braicău, Rughi din Deal, Plopi, Tătărauca Nouă, Bădragi, *Târgul* Lipcani, Horodiște, Dumeni, Pererita, Șirăuți din Jos, Grimești și Hlinoaea.

*** **Localitățile:** Orașul Leova, Hănăsenii Noi, Ocina Broscoșești, Șamailia, Baimaclia Mare și Tigheci.

**** **Localitățile:** Șofrâncani, Slobozia Butești, Cerepcău, Corlăteni, Văscăuți, Bogheni, Pogora Sergheev, Tomești răzeși, Ciuciueni, Butești Velicico, Bisericani, Ghindești, Cremenciug, Slobozia Țipordei, Șistaci, Cerlina, Stoicani, *Târgul* Telenești, Ciutulești, Condratești și Roșieci.

Datele Tabelului 1 atestă că în cele trei județe ale Basarabiei erau înregistrate 77 gospodării de boiernași, care alcătuiau 374 de persoane, inclusiv: 206 – de sex masculin și 168 – de sex feminin. Din acest număr, cele mai multe gospodării de boiernași erau înregistrate în județul Iași: 44 (57,1%) de gospodării, ce constituiau un număr de 224 (59,9%) de persoane, inclusiv: 127 (61,7%) – de sex masculin și 97 (57,7%) – de sex feminin.

Județul Iași era urmat de județul Hotin, în care erau înregistrate 26 (33,8%) de gospodării, ce constituiau 126 (33,7%) de persoane, inclusiv: 62 (30,1%) – de sex masculin și 64 (38,1%) – de sex feminin.

Cel mai mic număr de gospodării de boiernași erau înregistrate în județul Leova – doar 7 (9,1%) de gospodării, sau ceia ce constituia 24 (6,4%) de persoane, inclusiv: 17 (8,3%) – de sex masculin și 7

¹ Права состояния разных классов народонаселения Бессарабской области. În: ЖМВД, ч. III, СПб., 1843, с. 56.

(4,2%) – de sex feminin.

Numărul gospodăriilor de boiernași nu era repartizat omogen în fiecare județ. Spre exemplu, în județul Iași, unde a fost înregistrat cel mai mare număr de gospodării (77), doar în trei localități: Șistaci, Cerlina și târgul Telenești, erau înregistrate 19 (43,2%) de gospodării, ce întruneau 112 (50%) persoane, inclusiv: 69 (54,3%) – de sex masculin și 43 (44,3%) – de sex feminin.

Un interes deosebit prezintă lista boiernașilor, mazililor și ruptașilor din județul Orhei, uniți într-un singur compartiment, cel al *privilegiaților*, înscriși în recensământul fiscal din 1 septembrie 1835. Conform sursei, în județul Orhei, cel mai mare și populat județ al Basarabiei, erau înregistrate 2986 gospodării de privilegiați (boiernași, mazili și ruptași), care alcătuiau 13068 de persoane, inclusiv: 6760 (51,7%) – de sex masculin și 6308 (48,3%) – de sex feminin. Din acest număr, în orașul Chișinău și târgurile Criuleni, Orhei, Hâncești și Tuzora erau înregistrate 202 (6,8%) gospodării, ce constituiau un număr de 796 (6,1%) persoane, inclusiv: 428 (6,3%) – de sex masculin și 368 (5,8%) – de sex feminin. Însă, cel mai mare număr de privilegiați, din cadrul orașelor și târgurilor din județul Orhei, era concentrat în orașul regional Chișinău: 162 (80,2%) de gospodării, ce constituiau un număr de 621 (78%) persoane, inclusiv: 334 (78%) – de sex masculin și 287 (78%) – de sex feminin.

O analiză comparativă a numărului privilegiaților din orașele și târgurile județului Orhei, cu cele ale privilegiaților din întreg județul, ne prezintă următorul tablou: celor 202 de gospodării și celor 796 de persoane înregistrate în orașul Chișinău și cele patru târguri comparativ cu numărul total al gospodăriilor județului (42998) și al populației (170402) le revenea doar câte 0,5%. Aceste cifre demonstrează, cu lux de amănunte, ponderea încă destul de mică a populației urbane comparativ cu cea rurală, respectiv și procesului scăzut de urbanizare în Basarabia.

Concluzii

Analizând doar două tipuri de izvoare istorice – recensăminte (în special recensămintele fiscale) și statistica oficială rusă (perfectată de instituțiile administrației locale sau centrale/regionale), dar punând accent pe datele recensământului fiscal din 1835, constatăm că în investigația științifică ce ține de domeniul științelor istorice, istoricul/cercetătorul pune la bază cercetării diferite categorii de surse istorice, în baza cărora analizează problema pusă în discuție. Din aceste izvoare istorice recensământul fiscal din 1835 constituie o sursă importantă și destul de veridică în studierea proceselor demografice care au avut loc în Basarabia.

Importanța acestei surse constă în prezența informațiilor care scot în evidență nu doar stările contribuabile de jos ale populației, dar și categoriile sociale privilegiate din Basarabia – boiernașii, mazilii, ruptașii, șleahicii, ruptele de vistieria și de cămara, convertiții la ortodoxism, scutiți, în diferite perioade de timp, de obligații fiscale, fixate în diferite acte de danie emise de domnii Moldovei pe parcursul secolelor/anilor, deși izvorul nu totdeauna le evidențiază separat în toate județele, dar le include într-o categorie comună – *privilegiații*.